

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 210 ansatte (1994) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 13 — 1997

Limfargedekoren i Nore kirke konserververt

Limfargedekoren i den uoppvarmede Nore stavkirke er bedre bevart enn tilsvarende dekor i oppvarmede bygninger. Grunnen til dette er det gunstige klimaet; inneklimate følger uteklimate.

NIKU har konserververt limfargedekor i kirkens kor, skip og korsarmer. Syv forskjellige limfargedekorer kunne identifiseres i kirken, fra 1250-1300 til 1825-50. Skadene bestod i løse og oppskallet maling, bleking av fargene og skjemmende skjolder. De fremste nedbrytingsfaktorene var vannlekkasjer og lyspåvirkning.

Behandlingen omfattet rensing, konsolidering, som ble foretatt med størlim, og minimal retusjering, hovedsakelig foretatt i himlingene.

Limfarge har lang tradisjon

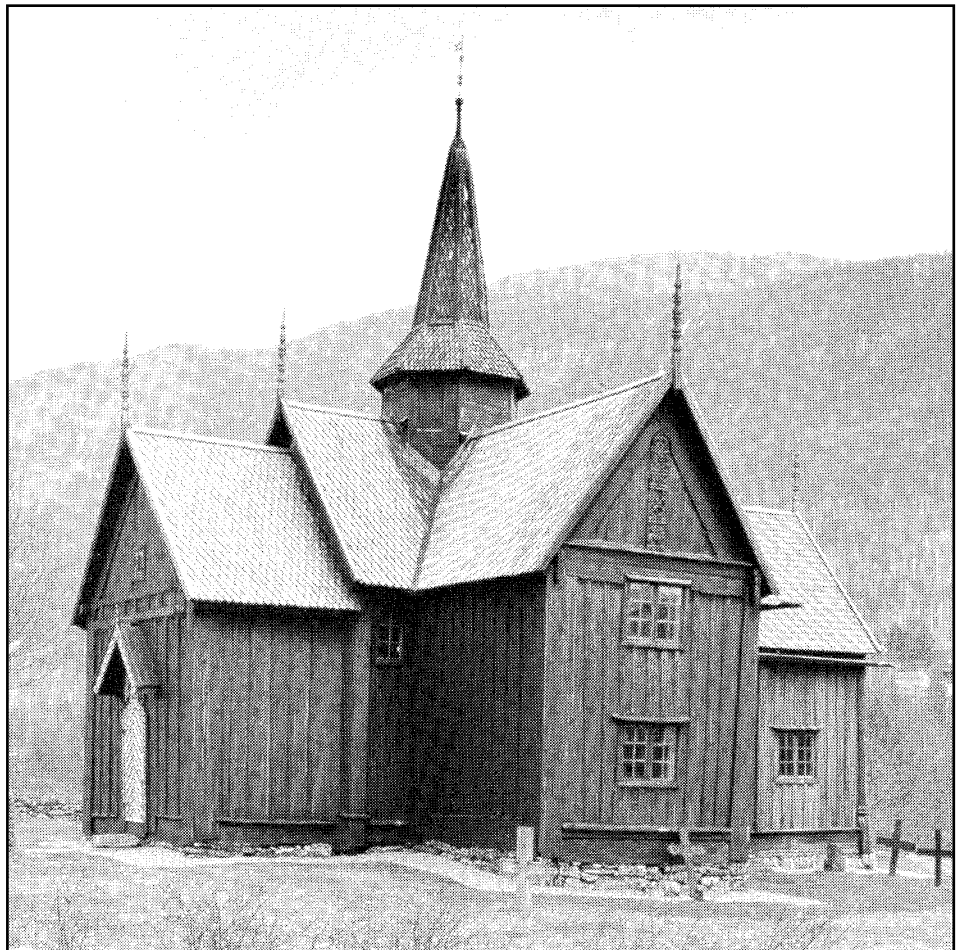
Limfarge er en maling blandet av pigmenter og et vandig lim. Både vegetabilisk og animalsk lim har vært brukt, og tilsetninger som egg og harpiks kan ha vært benyttet. Det vegetabiliske limet ga maling med liten slitestyrke og ble først og fremst brukt i himlingene, mens det animalske limet egnet seg bedre til vegger og dekorasjoner.

Fargesterkt med lim

Når limfargen tørker, får den en matt og porøs overflate. Mange pigmenter vil fremstå som mer fargesterke og intense i lim enn i olje. En ulempe er det imidlertid at endelige pigmenter blekes og misfarges lettere i limfarge enn i oljemaling. Limfarge er vannløselig og derfor meget følsom for fukt og gnidning.

Skader på bemalt treverk

Oppskallinger og avskallinger er vanlige skader på bemalt treverk. Tre beveger seg i forhold til forandringer i temperatur og fuktighet. Limfarge blir stiv og uelastisk ved aldring. Bindemiddelet kan bli svært sprøtt dersom klimaet er varmt og tørt. Når treverket så krymper eller utvider seg, mister malingen festet til underlaget.

NORE STAVKIRKE i Nore og Uvdal kommune er en museumskirke som eies av Fortidsminneforeningen. Kirken ligger på en flate nede ved vestbredden av Norefjord, en langstrakt innsjø i Numedalslågen. I sommerhalvåret er kirken mye besøkt av turister, og det utføres enkelte kirkelige handlinger i bygningen.

Kirken har en middelaldersk kjerne fra ca. 1250 og en del forandringer og tilbygg er utført gjennom tiden. Den gikk ut av bruk i 1888 og er ikke endret vesentlig siden da.

Konserveringsarbeidene i Nore ble igangsatt på initiativ av Riksantikvaren, etter at en befaring i 1984 hadde avslørt at limfargedekoren befant seg i dårlig konserverings-tilstand. Konservering av limfargedekor er en høyt prioritert oppgave som er en del av sikrings- og vernearbeidet for slike viktige kulturminner.

Foto: BIRGER LINDSTAD

Limfarge - et holdbart materiale

På tross av sin sårbarhet er limfarge et forbausende holdbart materiale; det vitner de mange bevarte dekorasjonene om. Både i norske kirker og profanhus er det bevart limfargedekor helt tilbake til middelalderen og fram til begynnelsen av vårt århundre. I

flere kirker finnes det slik dekor så tidlig som på 1200-tallet, mens det hittil eldste og eneste eksempel vi har på tilsvarende dekor i et middelaldersk profanhus, er de nylig undersøkte dekorrestene fra 1400-tallet i Lydvaloftet på Voss.

Rensing og retusjering

Fraværet av «restaureringer» er i dag en positiv kvalitet ved Nore stavkirke. NIKU ville nødig rokke ved inntrykket av autentisitet og uberørhet, men dempe preget av forfall ved så minimale inngrep som mulig. Det var ønskelig å redusere inntrykket av skadene, slik at det ikke først og fremst var dem som påkalte oppmerksomhet idet man steg inn i kirkerommet. Dette var det enighet om:

- Å legge stor vekt på å dempe de mørke skjoldene i himlingen. Derved ville interiøret forhåpentlig virke helere.
- Forsiktig reetablering av horisontale linjer i interiøret som var redusert på grunn av rennende vann, tjære og fugleskitt.
- Å mette opp den utmagrede oljemalingen på gallerifrontene og vindusomramningene.
- Å konsentrere innsatsen til kor og midtskip, med vekt på de delene av interiøret som var mest iøynefallende for betraktere plassert i midtgangen.

Oljemalte interiørelementer som altertavle, prekestol og inngangsdør ble ikke behandlet, bortsett fra at fugleskitt ble fjernet.

Knefallet

Skinnet på knefallet var tørt, oppsprukket og hullt. Det ble mettet med lærbalsam. Etter behandlingen ble skinnet betydelig mykere, men fargen ble noe mørkere.

Korsarmene i Nore kirke ble trolig utsmykket av «Blåmaleren» i Uvdal. Begge korsarmene har rebusmalerier med bibelske motiver på veggene. Foto: BIRGER LINDSTAD

Bibelske rebusmalerier

NORDRE korsarm stod ferdig i 1714, men ble ikke dekorert før i 1731. Da ble begge korsarmene utsmykket av en maler som trolig er identisk med den såkalte «Blåmaleren» i Uvdal. Dekorasjonene hans i Uvdal er malt med oljemaling, mens det er brukt limfarge i Nore. Det er likevel store likheter i motiv og linjeføring.

Begge korsarmene har rebusmalerier med bibelske motiver på veggene. Veggene på nordre galleri er utsmykket med frodige blomstermotiver inntegnet i et malt rammeverk etter mønster fra de eldre maleriene i koret.

All dekoren har hvit bunnfarge, bortsett fra himling, takbjelker og taklister i nordre korsarm, og takbjelker i søndre korsarm. Det er benyttet et stort fargeutvalg.

Stoffet er hentet fra

NIKU Oppdragsmelding 040

Kristin Solberg:

«Konservering av limfargedekor i Nore stavkirke».

Inngrepene må ikke forhindre senere restaurering

LIMFARGEMALINGENS matte, tørre overflate og porøse struktur gjør at den lett forandrer utseende dersom den påføres stoffer som for eksempel konsolideringsmidler. Disse kan fylle den porøse strukturen og forandre malingens refraksjonsindeks, det vil si måten lyset brytes på, og dermed forandre malingens utseende.

Egnede konsolideringsmidler

Krav til egnede konsolideringsmidler for matt maling:

- Behandlingen må ikke føre til fargeforandring eller mørkning av malingen.
- Må ikke føre til glansforandringer.
- Må ikke gi spenninger i malingen som

igjen vil føre til opp- og avskallinger.

- Metoden må ikke gi skjolder.

Et generelt krav til konserveringsinngrep er at metoden muliggjør en ny restaurering senere. Det bør med andre ord ikke benyttes materialer som begrenser valgmulighetene i fremtiden.

Resultatene fra Uvdal stavkirke

Da arbeidene i Nore tok til, hadde NIKU nylig konserverte limfargedekorasjonene i Uvdal stavkirke. Disse er svært like dekorasjonene i Nore når det gjelder motiv, materialer og utførelse, og er trolig malt av de samme kunstnerne. Uvdal stavkirke er også uoppvarmet, og de klimatiske forholdene er tilnærmet identiske. I Uvdal

ble det prøvd ut en rekke konsolideringsmidler. Resultatene derfra var like gyldige i Nore, og det ble besluttet å benytte den samme metoden, konsolidering med størlim.

Forskjellige limkonsentrasjoner

I Nore ble det gjort forsøk med påføring av størlim i forskjellige konsentrasjoner og antall påføringer på en løs, dekorert himlingsplanke fra 1655. Hensikten var dels å prøve om man umiddelbart kunne observere synlige forskjeller, dels å få mulighet til å sammenligne aldringen til de forskjellige prøvefeltene. Etter at limet var tørt, var det ikke mulig å se forskjeller eller forandringer, bortsett fra beskjedne fuktskjolder i opptørskantene.